

כניסה למצב בו יצטרך לחלל שבת לצורך מבצעי

ימים מן השבוע מתיחסין לשבת שעבר ונקראים בתר שבתא ואין לו להמנע מלצאת מחמת שבת הבא, שאז אם יארע לו סכנה ויצטרך לחללו מפני פקוח נפש מותר הוא ואין כאן חלול. אבל ביוצא מן הישוב למדבר ביום רביעי ויום חמישי וערב שבת אז אסור, לפי שג' ימים האלו מתיחסים לשבת הבא ונקראין קמי שבתא כדאיתא בגיטין... ואם כן נראה כנכנס בכונה [למקום הסכנה] כדי שיחלל בו את השבת... ואין זה אסור שבות אלא **גזרת הרואין**, ולזה התירו לדבר מצוה ומפני קולת האסור... ואף על פי שהריא"ף והר"ם (הרמב"ם) ז"ל פירשו ברייתא זו בדרך אחרת, מכל מקום הדין דין אמת.

לעומת זאת, הרדב"ז כתב שהראשונים חולקים על ההיתר להיכנס למצב בו יידרש לחלל שבת לצורך מבצעי, אף בתחילת השבוע:

שו"ת רדב"ז חלק ד סימן עז:

במה שהתיר ריב"ש ז"ל בשם ר"ז הלוי ז"ל... מעולם לא סמכתי על הוראה זו... נראה לי כי רבים חלוקים על ר"ז הלוי ז"ל... וכי משום דבר מצוה התירו לו להכנס בודאי חלול שבת?... כמו שהודה ריב"ש ז"ל שחולקין הריא"ף והרמב"ם ז"ל על הרז"ה ז"ל בפירוש הברייתא כן חלוקין עליו בדיון... לא כתבוהו שום אחד מן הבאים אחריו להלכה, הרמב"ן והרשב"א ז"ל והריטב"א והרא"ש ור"י בנו ורבינו ירוחם ז"ל, ולא ראיתי פוסק שיזכיר אותו וזולת הר"ן.

המהר"י בן לב הוכיח מכך שמותר להתחיל במלחמת רשות יותר משלשה ימים קודם השבת, אף שקיימת סבירות שיידרש ממנו לחלל שבת לצורך המשך המלחמה, שלכל הדעות מותר להיכנס למצב בו אין וודאות שיידרש לחלל שבת:

שו"ת מהר"י בן לב חלק ב סימן נג:

מה שאפשר לתרץ כדי ליישב דברי הרב אלפסי, דסבירא ליה דההיא דאין צרין על עיירות ליכא חלול שבת בודאי ואפילו ספק קרוב לודאי משום דאין מעצור להושיע בפתע פתאום... אפילו הרב רבינו זרחיה ז"ל לא הורה להקל בדבר דאיכא חילול שבת בודאי אלא בדבר שהוא ספק, דאפילו שיש ספק קרוב לודאי.

ב. פסיקת השו"ע ונושאי כליו

השו"ע פסק כדברי הריב"ש:

שולחן ערוך אורח חיים סימן רמח סעיף ד:

היוצאים בשירא במדבר, והכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת כי מפני הסכנה לא יוכלו לעכב במדבר בשבת לבדם, ג' ימים קודם שבת אסורים לצאת, וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת, ואם אחר כך יארע לו סכנה ויצטרך לחלל שבת מפני פיקוח נפש, מותר, ואין כאן חילול.

וכן כתב הרמ"א:

הגהות הרמ"א לשולחן ערוך סימן רמח סעיף א:

קודם שלשה ימים שרי... אפילו במקום שיצטרך הישראל לעשות אחר כך מלאכה בשבת.

האחרונים נחלקו בניהם בפסיקת ההלכה למעשה. האליה רבה כתב שהעיקר כדעת השו"ע והרמ"א:

הקדמה:

זכות עצומה נופלת בחלקם של חיילי צה"ל להיות עוסקים במצוות הצלת עם ישראל. עיסוק זה מעלתו כבירה, והוא דוחה במקום הצורך את שמירת השבת.

❖ **האם מותר לחייל להישאר בביתו ביום שישי כשיודע שיצטרך בשבת לשוב למשמרתו (המבצעית), או שבמקרה כזה עליו להקדים ולהגיע ליחידה לפני שבת?**

א. מקור הדין

הגמרא אומרת שאין להפליג בספינה בימים הסמוכים לשבת:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יט עמוד א:

תנו רבנן: אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם לשבת. במה דברים אמורים? לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה שפיר דמי.

הראשונים חלוקים בביאור הסוגיה. השיטה המקובלת היא שיטת הרי"ף:

רי"ף מסכת שבת ז עמוד ב מדפי הרי"ף:

היינו טעמא דאין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם השבת, משום בטול מצות עונג שבת. דכל ג' ימים הוא להו שינוי וסת משום נענוע הספינה, כדכתיב בהו: 'יחוגו וינועו כשכור' ולא יכלי למעבד עונג שבת. ולאחר שלשת ימים הוא להו נייחא (יש להם מנוחה) ובעי מיכלא (ורוצים לאכול) ומקיימי מצות עונג שבת. והיינו טעמא דלדבר מצוה שרי משום דפטירי ממצות עונג, דאמר מר העוסק במצוה פטור מן המצוה.

וכן פסק השולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן רמח סעיפים א - ב:

מותר להפליג בספינה אפילו בערב שבת, אם הולך לדבר מצוה... אבל לדבר הרשות אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם השבת... הא דאין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת, הטעם משום עונג שבת, שכל שלשה ימים הראשונים יש להם צער ובלבול.

לעומת הרי"ף, בעל המאור פירש את הסוגיא באופן אחר:

בעל המאור מסכת שבת דף ז עמוד א מדפי הרי"ף:

לי נראה טעם אחר... (מפני ש)מקום סכנה הוא, וכל שלשה ימים קודם לשבת קמי שבתא מקרי ונראה כמתנה לדחות את השבת, מפני שאין דבר שעומד בפני פקוח נפש. והוא הדין להפריש במדברות וכל מקום סכנה שאדם עתיד לחלל בו את השבת.

❖ **לדברי בעל המאור מהי סיבת האיסור להכניס את עצמו בימים שלפני השבת למצב שיצטרך לעשות מלאכה משום פיקוח נפש?**

פיקוח נפש?

אף שרוב הראשונים נקטו כפירוש של הרי"ף לסוגיית הגמרא, כתב הריב"ש שאינם חולקים על ההלכה העולה מדברי בעל המאור:

שו"ת הריב"ש סימן קא:

מתורת הר"ז הלוי ז"ל למדנו... כל שיוצא מן הישוב לשיירא במדברות ביום ראשון ויום שני ויום שלישי מותר, לפי שאלו השלשה

יש אומרים שכל מקום שאדם הולך לסחורה או לראות פני חבירו חשוב הכל דבר מצוה. ואינו חשוב דבר הרשות רק כשהולך לטייל. ועל כן נהגו בקצת מקומות להקל בענין הפלגת הספינות והליכת שיירא תוך שלשה ימים, כי חשובים הכל לדבר מצוה, ואין למחות בידו, הואיל ויש להם על מי שיסמוכו.

המשנה ברורה הסביר שאין למחות ביד הנוהגים כן, אבל לכתחילה אין להקל אלא ב'מצוה גמורה':

משנה ברורה סימן רמח ס"ק לו:

ואין למחות וכו' - אבל במקום שלא נהגו להקל אין כדאי לכתחלה להקל, דכמה פוסקים סוברים דבעינן מצוה גמורה.

ד. נסיעה למשמרת בשבת בכדי שלא לבטל עונג שבת

הגר"מ פיינשטיין נקט כשיטת המהר"י בן לב, ועל פי זה כתב שרופא שיודע בוודאות שיצטרך להתייצב למשמרת בבית החולים באמצע שבת, חייב להגיע לשם מערב שבת, אפילו שעל ידי כך יתבטל ממצוות קידוש ומעונג שבת:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן קלא:

הרופא שמשמרתו הוא בבית החולים... כשיודע הרופא מזה ערב שבת, מחוייב הרופא להשאר ללון באיזה בית הסמוך לבית החולים... ואף אם אין מקום סביבות בית החולים ללון שם, הרי יכול ללון בבית החולים גופיה. ואף שלא יהיה לו שם יין לקדוש וסעודה חשובה לכבוד השבת נמי היה צריך להשאר שם, דמצות סעודת שבת וקדוש לא תדחה איסור מלאכה דשבת.

לעומת זאת הגרש"ז אוירבך כתב שמותר לחייל או לרופא להישאר בביתו לצורך עונג שבת על מנת לנסוע למשמרת בשבת:

שולחן שלמה סימן רמ"ח סק"ז:

מעיקר הדין ההיתר הוא מוחלט גם כשודאי יצטרך לשוב (לבסיס בשבת), אף שידוע שיש חולקים על הדברים. וכן רופא תורן או כונן בבית חולים שנמצא שם חולה שיש בו סכנה, יש להקל לעזוב את בית החולים לביתו בערב שבת על דעת שיצטרך לנסוע בשבת כדי לעמוד על משמרתו, אם על ידי זה שהוא יהיה מנותק כל ליל השבת מהבית יתבטלו הוא ובני ביתו מעונג שבת, משום דהרי זה חשיב כדבר מצוה. וכיון שאין עושה שום מעשה בקום ועשה בערב שבת לגרום לחילול שבת למחר, הרי זה חשיב כדבר מצוה ואינו חייב לעזוב את ביתו מערב שבת. אך אם אין זה דבר רגיל רק קרה פעם אחת, טוב לא לעזוב את בית החולים וישאר שם בשבת... ומסתבר דיש להקל עד כמה שאפשר לעוסקים בהצלת נפשות.

❖ **כאיזו שיטה פסק הגרש"ז אוירבך, ומהן שתי הסברות שכתב להקל יותר ברופא או חייל?**

ה. הלכה למעשה

דגשים הלכתיים לשבת - חרבות ברזל:

א. מותר לצאת להתרעננות או לחופשה קצרה ביום שישי, אף אם נדרש לחזור אל היחידה בשבת. הדבר נכון הן ביחס ללוחמים בשטחי כינוס והיערכות, והן ביחס לחיילים המבצעים משמרות אינטנסיביות בבסיסים עורפיים.

אליה רבה סימן רמח סעיף קטן יב:

אני עיינתי ברדב"ז שם וראיתי שכל ראיותיו דחויין הן, דודאי גם לרמב"ן וריטב"א מותר בדבר מצוה אפילו בערב שבת (להכניס עצמו למצב שיצטרך לחלל שבת)... הילכך אין לזוז מפסק הריב"ש וש"ע ולבוש.

וכן פסק הגר"ע יוסף, שלצורך מצווה מותר ביום שישי להכניס עצמו למצב שבועדות יצטרך לעשות מלאכה בשבת:

שו"ת יביע אומר חלק ט - אורח חיים סימן עז:

תשובת מהריב"ל והרדב"ז שחלקו על הריב"ש ופסקו לאיסור "אפילו במקום סכנה"... דבריהם צריכים עיון גדול. וכתב האליה רבה... וכל שכן לדידן שקבלנו הוראות מרן ככל אשר יאמר כי הוא זה... אף לכתחלה יש להורות כדברי הריב"ש וסיעתו וכפסק מרן השולחן ערוך.

לעומת זאת ערוך השולחן (ובדומה לכך נקט הביאור הלכה ד"ה פוסק) כתב שגם את השו"ע יש לפרש כדברי המהר"י בן לב:

ערוך השולחן אורח חיים סימן רמח סעיף יא

במקום שקרוב הדבר לבא לידי חילול שבת אסור לפרוש תוך ג' ימים וקודם לכן מותר. ולא שאנו יודעים בבירור שבהכרח לחלל שבת, דאם כן אפילו ביום ראשון אסור, אלא שקרוב הדבר, כמו הולכי מדבריות. ולכן, כל שנכנס בהיתר, אם אחר כך נתהוו שמוכרח לחלל שבת מפני פקוח נפשות מה יוכל לעשות... מה שכתב רבינו הב"י בסעי' ד' היוצאים בשיירא במדבר והכל יודעים שהם צריכים לחלל את השבת וכו' עכ"ל, אין הכוונה שבבירור הוא, אלא שקרוב הדבר שיבא לידי כך.

❖ **לאור דברי ערוך השולחן, האם מותר לאדם להיות בביתו בערב שבת כשיודע שיש לו משמרת ביום שבת?**

ג. הגדרת דבר מצווה

כתב המרדכי:

מרדכי מסכת שבת פרק יציאות השבת רמז רנח:

פירש רבינו תם דלכאורה סחורה חשיב דבר מצוה ומותר להפליג אפילו בערב שבת, כדאמרין פ"ק דקדושין 'ראה חיים' זו אומנות... וגם אם הולך להתראות פנים לחבירו חשיב דבר מצוה. אך אם הולך לטייל, זהו דבר הרשות.

לעומת זאת הבית יוסף כתב:

בית יוסף אורח חיים סימן רמח אות ד:

מכל מקום נראה לי שאין כל הפוסקים מודים לרבינו תם בזה... וכן כתב הריב"ש בתשובה שזה שכתב רבינו בשם רבינו תם קולא יתירה היא. ומכל מקום כתב שלעלות לארץ ישראל הוי שפיר לדבר מצוה.

וכן פסק בשו"ע:

שולחן ערוך אורח חיים סימן רמח סעיף ד:

העולה לארץ ישראל, אם נזדמנה לו שיירא אפילו בערב שבת, כיון דדבר מצוה הוא, יכול לפרוש.

הרמ"א כתב שלנוהגים כר"ת יש על מה לסמוך:

הגהות הרמ"א לשו"ע שם:

